

SYLWIA GORLICKA¹

MUZULMAŃSKIE MOCARSTWA REGIONALNE WOBEK KONFLIKTU CZECZEŃSKIEGO

Muslim regional powers and the Chechen-Russian conflict

Streszczenie: *Artykuł ma na celu przybliżenie uwarunkowań międzynarodowych wojen rosyjsko-czeczeńskich, ze szczególnym uwzględnieniem wybranych muzulmańskich mocarstw regionalnych (Iranu, Turcji i Arabii Saudyjskiej). Problem rozpatrzono nie tylko jako konflikt wewnętrzny Federacji Rosyjskiej z wchodzącą w jej skład autonomiczną Republiką Czechenii, lecz także taki, w który ingerowały podmioty zewnętrzne wraz z ukazaniem zakresu i rodzajów środków oddziaływania, którymi posługiwały się w czasie trwania omawianych wydarzeń, jak również cele, które próbowały osiągnąć. Autorka podeszła do tematu odmiennie, niż jest on ujęty w przeważającej części publikacji zarówno polskich, jak i zagranicznych.*

Podczas pracy nad artykułem przyjęto jako perspektywę teoretyczną w badaniu stosunków międzynarodowych realizm w nurcie realizmu defensywnego i zastosowano adekwatne dla niego podejście metodologiczne. Kluczową metodą wykorzystaną w artykule była analiza źródeł drukowanych i elektronicznych w formie tekstowej. Do opisu mnogości i różnicowania przyczyn uczestnictwa wybranych podmiotów politycznych w konflikcie rosyjsko-czeczeńskim zastosowano także metodę porównawczą wraz z ujęciem historycznym.

Słowa kluczowe: *Rosja, Czechenia, konflikt rosyjsko-czeczeński, Al-Kaida, Iran, Turcja, Arabia Saudyjska, Islam*

Abstract: *The article aims to present the international conditions of the Russian-Chechen wars, with particular emphasis on selected Muslim regional powers (Iran, Turkey and Saudi Arabia). The problem was considered not only as an internal conflict of the Russian Federation with the autonomous Republic of Chechnya, which is a part of it but one that*

¹ Sylwia Gorlicka – doktorantka na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW, e-mail: s.gorlicka@uw.edu.pl, ORCID: 0000-0002-1205-030X

was interfered by external entities, showing the scope and types of influence that they used during the events, as well as the goals they tried to achieve. The author approached the topic differently than it is done in most of the Polish and foreign publications.

The author adopted realism in the defensive realism trend as the theoretical perspective in the study of international relations and applied an adequate methodological approach for it. The key method used in the article was the analysis of printed and electronic sources in text form. Also, a comparative method with a historical perspective was used to describe the multiplicity and differentiation of the reasons for the participation of selected political entities in the Russian-Chechen conflict.

Keywords: *Russia, Chechnya, Chechen-Russian Conflict, Al-Kaida, Iran, Turkey, Saudi Arabia, Islam*

Wprowadzenie

Islam jest istotnym elementem zarówno tożsamości narodowej Czechenów, jak i czynnikiem sprzyjającym separatyzmowi czeczeńskiemu. Wraz z nastaniem epoki pierestrojki i rozpadem ZSRR wśród narodów muzułmańskich, zamieszkujących obszar Federacji Rosyjskiej, obok „parady suwerenności” rozpoczął się proces tzw. „odrodzenia” religijnego (Kaliszewska 2016: 85–86)². Charakteryzował się on jednakże wysokim stopniem powierzchowności. Wprawdzie wydawano prasę muzułmańską, zakładano ugrupowania polityczne odwołujące się do wiary Mahometa, odbudowywano meczety, a w całym ZSRR przyjęto ustawę zezwalającą m.in. na publiczne manifestowanie swojej religijności, jednakże ludność Kaukazu Północnego traktowała islam przede wszystkim jako element samoidentyfikacji etnicznej. Pewien stopień „wychodzenia” ludności Federacji Rosyjskiej ze swoją wiarą poza sferę prywatną dostrzegalny był wówczas w całym kraju (Vorontsova i in. 1994: 40)³.

² Określenie „odrodzenie” zostało ujęte w cudzysłów, gdyż podobnie jak Iwona Kaliszewska autorka artykułu uważa, iż reislamizacja Kaukazu Północnego nie była idea związana z „romantycznym” powrotem narodów muzułmańskich tamtego regionu do wiary przodków czy próbą przezwyciężenia (w dogodnej dla tego chwili) trwającej przez kilkadziesiąt lat radzieckiej ateizacji, lecz miała charakter narodowościowy.

³ Trudno stwierdzić jednoznacznie, czy przyczyną takiego stanu rzeczy był sweo rodzaju powrót do religijności w Rosji, czy zwyczajna manifestacja stanu religijności

W tamtym czasie państwa islamskie zaczęły zacieśniać stosunki z muzułmanami zamieszkującymi Federację Rosyjską. Znaczne zubożenie ludności oraz niska skuteczność centrum federalnego w sprawowaniu kontroli nad własnym terytorium stały się podatnym gruntem dla suwerenizacji republik Kaukazu Północnego, jak i radykalizacji religijnej, szczególnie młodego pokolenia mieszkańców regionu, a także szukania przez nich punktu odniesienia, autorytetu, wobec którego mogliby się oni orientować.

Najsilniej oddziałujące na stosunki w regionie kraje muzułmańskie kładły nacisk na wspólnotę wyznania i solidarność w ramach świata islamu. Czyniły to za pomocą środków masowego przekazu, prasy czy organizowania grup bojowników. Podkreślano odrębność kulturową i cywilizacyjną muzułmanów od reszty obywateli Federacji Rosyjskiej, a także eksponowano najbardziej dramatyczne wydarzenia wspólnej historii narodów Kaukazu i Rosji, a w szczególności wojnę kaukaską⁴ wraz z postacią imama Szamila⁵.

Celem niniejszego artykułu jest analiza polityki muzułmańskich mocarstw regionalnych wobec wojen czeczeńskich. W opracowaniu została przyjęta hipoteza, iż wojny rosyjsko-czeczeńskie miały również charakter międzynarodowy, a jednymi z państw ingerujących w rzeczony konflikt, były te należące do tzw. świata islamu. W artykule został ukazany zakres i rodzaje środków oddziaływania, którymi posługiwały się te kraje w czasie trwania omawianych wydarzeń, jak również cele, które próbowały osiągnąć. Zostały uwzględnione wybrane państwa świata islamu wedle klucza ich istotności, zarówno z punktu widzenia niniejszego artykułu – stopnia aktywności w czasie trwania konfliktu – jak i siły oddziaływania na arenie międzynarodowej.

Temat ingerencji najsilniejszych państw muzułmańskich (Iranu, Arabii Saudyjskiej i Turcji) w wojny rosyjsko-czeczeńskie przełomu XX i XXI w. jest stosunkowo dobrze znany, a także solidnie i skrupulatnie

obywateli Federacji Rosyjskiej, która bytowała równolegle, niejako w ukryciu przez cały okres istnienia ZSRR.

⁴ Wojna trwająca w latach 1817–1864 toczona między Imperium Rosyjskim a góralami z Czeczenii i Dagestanu, niechętymi podporządkować się władzy carskiej.

⁵ Imam Szamil (ok. 1798–1871), przywódca powstania górali kaukaskich przeciwko Imperium Rosyjskiemu w latach 1834–1859.

opisany zarówno w polskiej, jak i zagranicznej literaturze naukowej⁶. Niestety przeważająca część publikacji traktuje zagadnienie jako konflikt wewnętrzny Federacji Rosyjskiej i w pewnej mierze bagatelizuje aspekt międzynarodowy wojen rosyjsko-czeczeńskich. Starano się wykazać, iż zasadniczo w stosunku do omawianych wydarzeń chodzi o konflikt uwarunkowany międzynarodowo, w tym z dostrzegalną ingerencją państw świata islamu.

Podczas pracy nad artykułem przyjęto jako perspektywę teoretyczną w badaniu stosunków międzynarodowych realizm w nurcie realizmu defensywnego, zatem zastosowano adekwatne dla niego podejście metodologiczne. Kluczową metodą zastosowaną w artykule jest analiza źródeł drukowanych i elektronicznych w formie tekstowej, jak i audiowizualnej, tj. źródeł oraz dostępnych dokumentów. Do opisu mnogości i zróżnicowania przyczyn uczestnictwa wybranych podmiotów politycznych w konflikcie rosyjsko-czeczeńskim zastosowano także metodę porównawczą wraz z ujęciem historycznym.

1. Turcja i panislamski aspekt konfliktu czeczeńskiego

Turcja od czasów Imperium Osmańskiego rywalizowała z Rosją o wpływy zarówno na obszarze Azji Centralnej, jak i Kaukazu. Jej naturalnymi sojusznikami były narody wyznające islam, które w okresach, gdy Rosja pacyfikowała powstania muzułmańsko-narodowe na swoich islamskich terytoriach, znajdowały w Turcji azyl. Państwo to od dawna miało ambicje zjednoczenia narodów tureckich wokół idei „wspólnoty pantureckiej”, jak również tych nietureckich – w ramach „panislamizmu”. Turcja jest domem dla wielu narodów północno-kaukaskich, które emigrowały do tego kraju (Imperium Osmańskiego) w XIX w.

Pod koniec XX w. mocarstwo regionalne, jakim Turcja z pewnością jest, ponownie zainteresowało się Kaukazem Północnym oraz wspieraniem secesjonistów czeczeńskich. Jej pozycja była wzmocniona faktem,

⁶ Należy jednakże podkreślić, iż wielu autorom umknął fakt aktywności np. Iranu w opisywanym konflikcie. W przeważającej większości publikacji sugeruje się, iż Iran był jednym z niewielu państw, które miało stosunek neutralny wobec wojny na Kaukazie Północnym, co nie koresponduje ze stanem rzeczywistym.

iż od 1952 r. jest ona członkiem NATO. USA traktowało Turcję jako sojusznika w realizacji swoich planów na terenie Kaukazu Północnego, toteż popierały pośrednio ideologię panturkizmu jako drogę m.in. do Azji Centralnej oraz panislamizmu dla otwarcia możliwości oddziaływania na Kaukaz Północny.

Dodatkowym atutem z punktu widzenia secesjonistów czeczeńskich był fakt, iż Czeczeni służą w armii tureckiej oraz w tureckich służbach specjalnych (MIT) (Avioutskii 2016). Czeczeńskie korzenie miało wielu ówczesnych członków rządu tureckiego, np. szef sztabu generalnego armii tureckiej Dogan Giirefl (Tourmarkine 1996: 171–172) czy minister obrony Turcji (Avioutskii 2016)⁷.

W latach 1992–1993 Dżochar Dudajew kilkakrotnie wyjeżdżał do Turcji, gdzie był przyjmowany m.in. przez prezydenta Turguta Özala. Udał się on również do nieuznawanej Tureckiej Republiki Północnego Cypru (TRNC). Rozmawiał tam z jej „prezydentem” Raufem Denктаšem, prawdopodobnie w nadziei uzyskania z jego strony uznania niepodległości Iczkerii (Avioutskii 2016).

Prezydent Iczkerii miał doskonałe stosunki z przywódcą nacjonalistycznej partii MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) Alparslanem Turkeflem. Organizacja Bozkurtlar⁸ (Szare Wilki), paramilitarna milicja MHP, pomagała i szkoliła czeczeńskich bojowników w latach 1994–1995 (Tourmarkine 1996: 171–172). Sam Dudajew prawdopodobnie był kiedyś członkiem partii MHP (Tourmarkine 1996: 171–172).

Z inicjatywy elit czeczeńskich otwarto w 1994 r. Kaukaskie Przedstawicielstwo w Stambule. Komitet Kaukaski również z siedzibą w Stambule zajmował się – przy udziale i poparciu władz miasta – rozpowszechnianiem gazet, książek i kaset video z materiałami, które wzmacniały wśród Czeczenów poczucie solidarności z narodem tureckim oraz zachęcały do dalszej walki o niepodległość (Tourmarkine 1996: 171–172). Zebrane przez Komitet pieniądze trafiały do oficerów wojsk separatystycznych i dowódców radykałów islamskich w Czeczenii.

⁷ Z Giireflem Dudajew rozmawiał bez pomocy tłumacza (gdy odwiedził Turcję w 1993 r.), gdyż minister również był pochodzenia czeczeńskiego.

⁸ Bojkurtlarowska, ekstremistyczna milicja młodzieżowa MHP oficjalnie jest zakazana od 1980 r. w Turcji. Jednakże w praktyce Bozkurtars istnieją na zasadzie klubów młodzieżowych, takich jak Oluku Ocaklari (Serdeczni Idealiści), toteż w praktyce funkcjonują legalnie. Z Szarymi Wilkami był związany m.in. Mehmet Ali Agca, który dokonał zamachu na życie Jana Pawła II.

Islamska Partia Dobrobytu (Refah Partisi), na której czele stał Necmettin Erbakan, również poparła separatystów czeczeńskich. W swojej narracji nawiązywała do konfliktów w Palestynie, Kaszmirze i Bośni. Zdaniem Erbakana separatysty stali się twarzą globalnego dżihadu. Program Islamskiej Partii Dobrobytu obejmował m.in. „wyzwolenie Azerbejdżanu, Bośni i Czeczenii” (Donaldson i in. 2014: 308). Jak widać, wsparcie propagandowe wielu ugrupowań tureckich opierało się na wspólnocie wiary, a nie wspólnocie etnicznej.

Ogromne znaczenie lobbingsowe miała też diaspora czeczeńska i czerkieska w Turcji. Szacuje się, iż na terenie tego kraju działało ok. 80 rozmaitych fundacji i organizacji, które okazywały – również materialną – pomoc bojownikom iczkeryjskim (Malashenko i Trenin 2002: 202). Także takie osoby jak Mowladi Udugow⁹ mogły na terenie Turcji swobodnie rozpowszechniać propagandę na rzecz niezawisłej Republiki Iczerii za wiedzą i ochroną rządu tureckiego (Malashenko i Trenin 2002: 202).

Ankara w ramach „pomocy humanitarnej” dostarczała już w 1991 r. broń do Czeczenii. Odnotowano wówczas obecność tureckich instruktorów wojskowych w republice. Usman Imajew wraz z przedstawicielami MIT potwierdzili, iż separatysty otrzymali broń (produkcji radzieckiej), zakupioną przez Turcję od Niemiec z dawnych arsenałów NRD. Wywiad turecki zgodził się również dostarczać broń pochodzącą z czasów wojny w Afganistanie. Część uzbrojenia była kupowana na terenie Pakistanu i dostarczana przez Turcję (Bodansky 1998). Na lotnisku w pobliżu Bitlis w tureckim Kurdystanie powstała baza lotnicza, która obsługiwała czeczeńskie samoloty AN-24 i AN-26. Broń i amunicja miały być transportowane dwoma drogami: Bitlis – Nassossnaya (Azerbejdżan) lub Bitlis – Czital – Nassossnaya (Azerbejdżan). Z Nassossnaya broń przewożono do Czeczenii (Avioutskii 2016). Samoloty z Bitlis leciały do Czital w Pakistanie, gdzie zabierano amunicję, broń, narkotyki i kolejne oddziały bojowników. Loty odbywały się przez wspomniane lotnisko w Azerbejdżanie na małych wysokościach pod osłoną nocy¹⁰. Samoloty leciały nisko nad regionem Szatoj nad rzeką Argun w Czeczenii, a następnie niedaleko wioski Czozi-Czu. Do przechowywania broni i narkotyków służyło miasto

⁹ Premier Republiki Iczerii w latach 1996–1997.

¹⁰ Jest to jednakże zaledwie ułamek wszystkich lotów, gdyż loty na małej wysokości nie były rejestrowane. Dla przykładu takie loty jak Czeczenia – Nassossnaya w Azerbejdżanie nie zostały wliczone.

Szoli w Czeczenii. Dla jego ochrony utworzono specjalny oddział, w skład którego wchodziło ok. 100 Czeczenów, najemników (głównie bałtyckich oraz ukraińskich członków Specnaz i OMON), a także mudżahedinów. Zakupiona broń pochodziła również ze starych składów wojskowych na Litwie i w Mongolii (Bodansky 1998).

W sierpniu 1995 r. rosyjskie służby specjalne odkryły, że turecka firma „Celebiler Isaat” organizowała rekrutację najemników, a następnie wysyłała ich do Czeczenii. Pod auspicjami tureckiej partii politycznej Milki Halki Partisi (MHP) na terenie kampusu uniwersyteckiego w Top Kopa w Stambule utworzono bazę szkoleniową. Według danych FSB w bazie szkolono ponad 10 000 najemników, a ostatni oddział liczący 100 osób został wysłany do Czeczenii w dniu 5 lipca 1995 r. Wspomniana grupa dowodzona była przez syna prezydenta Iczkerii Dudajewa, który korzystał z usług medycznych w szpitalach w Turcji Brody 2005. Także ranni bojownicy byli leczeni w tureckich szpitalach w latach 1994–1996. W roku 1995 turecki parlament uchwalił ustawę, na mocy której Ankarę udzielała azylu wszystkim tym, którzy uczestniczyli w działaniach zbrojnych poza terytorium Turcji. Miała ona na celu stworzyć możliwość ochrony bojowników czeczeńskich (Bodansky 1998).

Oprócz zbiorów pieniędzy kolejnym źródłem finansowania czeczeńskiego „dżihadu” przeciwko Rosji był przemyt narkotyków. Cały proceder obejmował również inne państwa muzułmańskie. Dla przykładu, korzystając ze śmigłowców, bracia Basajew wysyłali narkotyki, uprzednio zakupione w Pakistanie i Afganistanie, przez Czeczenię, Kabardobalkarię, następnie do gruzińskiego portu Suchumi nad Morzem Czarnym. Stamtąd za pomocą tureckich statków narkotyki przewożone były do portu Famagusta, położonego we wschodniej części tureckiego Cypru, gdzie przechwytywali je lokalni handlarze. Na trasie powrotnej helikoptery, ciężarówki i statki przewoziły broń dla bojówek Basajewa, nabytą przez wywiad turecki (Bodansky 1998). W latach 1992–1993 liczba lotów do i z Czeczenii stale rosła. Średnia roczna wynosiła 100–150 nieautoryzowanych lotów dużych samolotów do północnej części Groznego i innych miast-państw byłego ZSRR, a także do Turcji, Iranu, Jordanii, Zjednoczonych Emiratów Arabskich i Arabii Saudyjskiej.

Turcja udzielała również pomocy obcym wywiadom państw muzułmańskich w przekazywaniu Czeczenom wsparcia finansowego. Dobrym przykładem jest Libia, której wywiad aż do 1996 r. za pośrednictwem swojej ambasady w Ankarze (Turcja) i wspomnianej partii Refach przekazywał

niemałe pieniądze bojownikom czeczeńskim. Część środków została jednakże zdefraudowana przez członków partii, wynajętych jako kurierzy (Bodansky 1998). Zakłada się, iż Refah użył libijskich pieniędzy dla sfinansowania swojej kampanii wyborczej. Prawdopodobnie z tego też powodu doszło do konfliktu między Mu'ammarem al-Kaddafim i Necmettinem Erbakanem (Kinzer 1996).

Idea ruchu pantureckiego i panislamskiego była kolejnym środkiem, za pomocą którego Turcja ingerowała w sytuację na Kaukazie Północnym. Była ona popierana nie tylko przez rozmaite nacjonalistyczne ugrupowania polityczne, ale i przez tureckie banki, holdingi, korporacje, firmy branży naftowej (Turcja grała jedną z zasadniczych ról w budowie sieci przesyłu ropy naftowej przez terytorium Czeczenii), a także organizacje pozarządowe, takie jak BOTASH, Turkish Word Research Foundation, Fundacja Ertugrul-Gazi i inne. W latach 90. XX w. powstawały w Turcji państwowe instytuty mające sprzyjać tej ideologii – Agencja ds. Współpracy z Państwami Turekojęzycznymi przy tureckim MSZ – a także organizowano tureckie fora o charakterze politycznym – kongresy, konferencje i seminaria, w których uczestniczyli politycy tureccy, w tym członkowie rządu. W przedsięwzięciach tego typu brali udział przedstawiciele władz turekojęzycznych byłych republik ZSRR: Kazachstanu, Azerbejdżanu, Kirgistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu. Zapraszano także przedstawicieli podmiotów Federacji Rosyjskiej: republiki Północnego Kaukazu, Tatarstanu, Baszkirii, Czuwaszji, Chakasji, Tuwy, Jakucji i innych, jak również Krymu (Ukraina), Gagauzji (Mołdawia), Bośni i Hercegowiny oraz Kosowa (wówczas Jugosławia), Albanii, Xinjiang (Chiny) i innych narodów wyznających islam. Jak można wnioskować, cała koncepcja realizowana była z rozmachem (Mrktychian 2003).

Z powyższych faktów wynika, że Turcja – obok szerokiej współpracy z innymi silnymi członkami NATO, zwłaszcza z USA – była szczególnie zainteresowana „wyizolowaniem” z Federacji Rosyjskiej nie tylko Czeczenii, lecz także innych muzułmańskich republik narodowych dla własnych imperialnych celów. Wykorzystując swoje członkostwo w strukturach atlantyckich oraz siłę przyciągania dla islamskich narodów regionu, przy niepośledniej pomocy diaspory czeczeńskiej, prowadziła ekspansjonistyczną politykę wobec osłabionej Rosji. Separatyści czeczeńscy postrzegani byli jako bojownicy muzułmańscy, a nie poprzez pryzmat swojej narodowości. Z perspektywy dużych i ambitnych państw Bliskiego Wschodu są oni jedynie elementem wielkiego „muzułmańskiego narodu”, cały

Kaukaz Północny zaś, a nie jedynie Republika Czeczenii – funkcjonować miałyby jako przyszły wilajat Wielkiego Kalifatu, który będzie państwem narodowym wyznawców islamu. Dlatego też największe wsparcie materialne okazywały wówczas międzynarodowe organizacje muzułmańskie (Vatchagaev 2012: 208). Turcja była zatem jedynie – choć istotnym – elementem większej koncepcji.

2. Arabia Saudyjska, a radykalizacja religijna Czeczenów

Gdy rozpatrywana jest ingerencja Arabii Saudyjskiej w sytuację na Kaukazie Północnym, zazwyczaj podejmuje się jednocześnie temat tzw. wahabizmu. Również w przestrzeni medialnej (w tym w Rosji) określa się tak – i określało – czeczeńskich secesjonistów. Jednakże wielu autorów podkreśla, iż nazywanie tych osób wahabitami nie jest w pełni poprawne (Kaliszewska 2016). Część uczonych uważa, iż stosowanie terminu „wahabizm” ma podłoże propagandowe i ma na celu dyskredytowanie wyznawców salafizmu na Kaukazie Północnym (Batal Al-Shishani 2012: 265).

Wahabizm jest to purytańska odmiana islamu sunnickiego, podobnie jak salafizm. Owa subtelna różnica polega na tym, iż wahabizm identyfikuje się zazwyczaj z historią Arabii Saudyjskiej i epoką jednoczenia terytoriów Półwyspu Arabskiego przez dynastię Al-Saudów¹¹. Zatem część naukowców oczekuje, iż termin ten będzie odnoszony jedynie do Arabii Saudyjskiej (Batal Al-Shishani 2012: 265).

Salafizm natomiast jest późniejszym – względem wahabizmu – nurtem w islamie, również określanym jako purytański i nawiązującym do początków jego powstania. Twórcą salafizmu był Abd as-Salām Ibn Taymiya al-Ḥarrānī, który potępił suficki nurt w islamie za jego znaczne odejście od wykładni Koranu (Danecki 1997: 211). Zatem salafizm jest swego rodzaju reakcją na sufizm, który zdecydowanie przeważa na Kaukazie Północnym. Uważa się również, iż to z salafizmu wywodzi się XX-wieczny sunnicki fundamentalizm muzułmański.

¹¹ Pierwszym ideologiem wahhabizmu, od którego nazwiska utworzono samą nazwę ruchu, był Muhammad ibn Abdul Wahhab. Saudowie dla swojej polityki potrzebowali ideologicznego motywu dla integracji terytorialnej państwa. Stał się nią właśnie wahabizm, toteż granica między religią a polityką w tym państwie jest niejako płynna.

Niektórzy badacze proponują stosowanie terminu „neo-wahabizm” (Said 2003), który jednocześnie oddzielałby od współczesnych ruchów w islamie sunnickim wahabizm saudyjski, jak również podkreślałby różnicę między fundamentalistami religijnymi, a tymi salafitami, którzy negują przemoc i agresję. Drugim terminem, którym określa się niniejszą grupę, jest „salaficy dżihadyści”, ujmujący zarówno purytański, jak i wojowniczy charakter wyznawców nurtu (Batal Al-Shishani 2012: 271). Jednakże nadal dostrzega się pewne problemy z precyzyjnym nazewnictwem zjawiska fundamentalizmu religijnego na Kaukazie Północnym.

Odnosnie do ingerencji Arabii Saudyjskiej wiadome jest, iż pochodzenie bliskowschodnich bojowników w Czeczenii było zróżnicowane (Batal Al-Shishani 2012: 268)¹². Jednak szczególnym radykalizmem i autorytetem wśród wojowników wyróżniali się Saudyjczycy, prawdopodobnie ze względu na ich znaczną reprezentację, szczególnie pośród tzw. drugiego pokolenia bojowników (lata 1997–2000), kiedy stanowili aż 45% ich ogółu (Batal Al-Shishani 2012: 293). Sądzi się, iż ochotnicy do walki o niepodległość Czeczenii i islam dzielili się na trzy kategorie:

- a) profesjonaliści – osoby, mające doświadczenie we wcześniejszych wojnach: w Tadżykistanie, Bośni czy Afganistanie, które zazwyczaj stawały się przywódcami poszczególnych walczących oddziałów i cieszyły się autorytetem, np. Samir Saleh Abdullah znany szerzej jako Ibn al-Hattāb lub Emir Hattāb¹³;
- b) młodzi ochotnicy – osoby, które pod wpływem propagandy dołączyły do dżihadu w Czeczenii i był on ich pierwszym doświadczeniem bojowym;
- c) młodzi Czeczeni – pochodzący zarówno z diaspory (szczególnie w Turcji), jak i Czeczenii, którzy dołączyli do bojowników w celach walki narodowowyzwoleńczej, niekoniecznie motywowani celami wyłącznie religijnymi (Batal Al-Shishani 2012: 267).

Uznaje się, że kilkuset zagranicznych dżihadystów walczących u boku czeczeńskich powstańców było prowadzonych przez emirów arabskich (dowódców), takich jak Emir Hattāb (Saudyjczyk, którego matka była

¹² Według niektórych szacunków pochodzenie bliskowschodnich bojowników (pod względem obywatelstwa) kształtowało się następująco: 59% Saudyjczyków, 14% Jemeńczyków, 10% Egipcjan, 6% Kuwejtczyków i 11% inne narodowości.

¹³ Pochodzący z Arabii Saudyjskiej najemnik, dżihadysta, jeden z liderów czeczeńskich bojowników w trakcie pierwszej i drugiej wojny czeczeńskiej. Przedstawiał się raz jako Saudyjczyk, raz jako Jordańczyk, zależnie od okoliczności.

Turczynką), Abu al-Walid (Saudyjczyk) czy Abu Hafs al-Urdani (znany także jako „Amjet” – Jordańczyk) (Williams 2005). Obecność arabskich bojowników była zapowiadana przez samego Dudajewa w formie groźby: „Ochotnicy z krajów arabskich coraz częściej proszą o pozwolenie na przyjazd do Czeczenii [...]. Są obecnie w sąsiednich krajach, przebywają w obozach i jedynie czekają na moje pozwolenie” (Rosiiskie Vesti 1994). Był to sygnał dla centrum federalnego, iż nie walczy ono z jedynie nie-subordynowaną republiką, lecz z całym światem muzułmańskim, a wojna w Czeczenii może oznaczać dla rządu i wojsk Federacji Rosyjskiej to samo, co wojna w Afganistanie dla Związku Radzieckiego.

Suficki charakter Czeczenii może sugerować, iż nie jest to dogodny grunt dla „agresywnych” odłamów islamu. Zazwyczaj sufizm identyfikuje się z szyickim, medytacyjnym odłamek tej religii. Jednakże wyłącznie „spokojny” i „pokojowy” charakter sufizmu jest błędnie przyjmowany za regułę. Jako że sufizm opiera się zasadniczo na działalności dużej liczby bractw, wśród nich można odnaleźć np. bractwo Nakszbandijja, do którego (obok Kadiriji) należy większość wyznawców sufizmu w Czeczenii. Do owego tarikatu należał m.in. wojowniczy imam Szamil, sam odłam zaś uznaje się za najbardziej sunnicki i purytański ze wszystkich (Landowski 2010). Właśnie z powodu siłowego nawracania Czeczenów przez Szamila na idee wyznawane przez Naszbandijję doszło do powstania Kistów, którzy uciekli do Gruzji przed prześladowaniami religijnymi. Stosowanie podobnych środków dla próby „transformacji” islamu czeczeńskiego zapowiedział saudyjski szejik Abu Umar, który „postanowił nauczać czeczeńskich mudżahedinów islamu wedle prawidłowego *aqidah*¹⁴ bowiem wielu z nich ma niepoprawne i zniekształcone przekonania na temat islamu” (Wilhelmsen 2004). Ostatecznie miejsce Nakszbandiji zajęło bractwo Kadirija jako sojusznik fundamentalistów islamskich w Czeczenii (Vatchagaev 2005).

Arabia Saudyjska sfinansowała budowę licznych meczetów i szkół koranicznych w Czeczenii. Trzy miesiące przed rewolucją czeczeńską w 1991 r. delegacja Światowej Ligi Islamskiej z siedzibą w Arabii Saudyjskiej udała się do Groznego w celu nadzorowania wykorzystania funduszy (Avioutskii 2016). Również wielu duchownych sufickich kształciło się na Bliskim Wschodzie (np. Achmat Kadyrow pobierał nauki m.in. w Jordanii).

¹⁴ *Aqidah* (dosł. „to co wiąże” lub jest „zakorzenione w sercu”) – zasady i szczegóły wiary muzułmańskiej.

Kraje Bliskiego Wschodu, w szczególności Arabia Saudyjska, były (i nadal są) nie tylko celem hadżdżu¹⁵, ale również miejscem wymiany handlowej oraz ideologiczno-intelektualnej dla muzułmanów kaukaskich. Wspomagało to wówczas nawiązywanie kontaktów między Czeczenami a muzułmanami z Półwyspu Arabskiego pod pretekstem pielgrzymki do świętego miejsca. Również Dudajew odwiedzał kraje Bliskiego Wschodu, w tym Arabię Saudyjską, gdzie poznał osobiście nawet króla Fahda ibn Abd al-Azīz Āl Su'ūda.

Arabia Saudyjska to państwo, którego stanowisko jest uwzględniane przez inne kraje świata islamu, a jej siła oddziaływania na nie – bardzo istotna. Przez pewien czas państwo to planowało wyrzucić presję na kraje muzułmańskie, by uznały one niepodległość Czeczenii oraz aby omówiły tę kwestię podczas spotkania w Dżuddzie (miasto leżące na terenie Arabii Saudyjskiej) w obecności czeczeńskiego ministra spraw zagranicznych, który również został na nie zaproszony (Avioutskii 2016). W latach 1994–1996 Arabia Saudyjska wydała nadzwyczajny apel do „Narodu Islamskiego”, aby powstrzymać wprowadzenie oddziałów federalnych do secesjonistycznej republiki (12 grudnia 1994 r.). Następnie gabinet króla Fahda zalecił krajom muzułmańskim zrobić wszystko, aby powstrzymać rosyjską interwencję wojskową (14 grudnia 1994 r.). W sierpniu 1995 r. w prasie saudyjskiej potępiono Moskwę, podkreślając, że „Rosja pozostaje wrogiem islamu i muzułmanów” (Avioutskii 2016). Za wstawiennictwem Arabii Saudyjskiej również inne kraje Zatoki Perskiej dołączyły się do zbierania funduszy na ten cel: Kuwejt, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Katar. Zgromadzoną wówczas kwotę szacuje się łącznie na 7 milionów dolarów¹⁶. Jednakże całkowita pomoc finansowa dla Czeczenii ze strony krajów muzułmańskich sięgała setek milionów dolarów. Pieniądze miały być wykorzystywane do opłacania najemników, zakupu broni i amunicji (Avioutskii 2016). Pośredniczyły w ich przepływie rozmaite saudyjskie organizacje charytatywne, których filie pojawiły się na terenie Czeczenii, np. Islamska Organizacja Pomocy¹⁷. Inną ważną organizacją była Zam-Zam, której środki w przeważającej większości wykorzystywane były na tworzenie obozów szkoleniowych dla bojowników. Sądzi się, iż Zam-Zam

¹⁵ Obowiązkowa dla każdego muzułmanina pielgrzymka do świątyni Al-Kaba w Mekce.

¹⁶ Kwota została zebrana do stycznia 2000 r.

¹⁷ Islamie Relief Organisation – półoficjalna organizacja służąca pomocą materialną dla bojowników islamskich na całym świecie.

był ufundowany przez Bractwo Muzułmańskie (Wilhelmsen 2004). Organizacje arabskie pełniły również rolę ośrodków pomocy społecznej dla mieszkańców Kaukazu Północnego. Pomoc materialna pomagała kreować pozytywny wizerunek dżihadystów wśród lokalnej ludności, szczególnie w czasie, kiedy państwo nie oferowało wystarczającej pomocy dla obywateli Federacji Rosyjskiej, w tym dla mieszkańców omawianego regionu (Wilhelmsen 2004). Jakże znaczący jest wspomniany fakt w kontekście „karmienia Kaukazu”, zaprzestania którego domaga się część rosyjskiego społeczeństwa. Okazuje się bowiem, iż region ten jest na tyle cenny, iż jakikolwiek podmiot społeczności międzynarodowej, który chciałby go kontrolować, byłby gotów poświęcić niemałe środki finansowe, aby utrzymać Kaukaz w swojej strefie wpływów.

Budowano również meczety oraz szkoły z internatami dla czeczeńskich sierot, gdzie uczono dzieci języka arabskiego oraz bliskowschodniej wykładni Koranu i sunnickich kodów postępowania (Wilhelmsen 2004). Młode osoby, które nie miały szansy wychowywać się w tradycyjnej rodzinie czeczeńskiej, nie znały *de facto* alternatywnego sposobu myślenia czy obyczajowości, zatem łatwo stawały się wiernymi szeregowymi bojownikami fundamentalizmu islamskiego. Kontrolując system edukacji, ma się władzę nad kształtem całego przyszłego społeczeństwa. Szczególnie istotnym środkiem była indoktrynacja dzieci, ze względu na stosunkowo niskie poparcie społeczne w Czeczenii dla wahabizmu/salafizmu dżihadystycznego¹⁸. Sami dżihadyści byli odmiennego zdania, twierdząc, iż „zielone flagi latają po całym mieście, pokazując wysoką moralność i siłę ducha islamskiego, zaś widoczni mudżahedini modlą się w grupach na zwężonych ulicach muzulmańskiego Groznego” (Bodansky 1998).

Inne organizacje, takie jak al-Haramein Institution czy The International Forum for Muslim Youth Relief Organisation, budowały np. fabryki produkcji odzieży, w których zatrudniano czeczeńskie kobiety, aby poprawić ich stan materialny (Batal Al-Shishani 2012: 278).

W kontekście wpływów saudyjskich prawdopodobnie jedną z najważniejszych osób był wspomniany już Adnan Chaszukdzi (Saudyjczyk), który był również swego rodzaju „łącznikiem” między światem Zachodu i światem islamu oraz częścią rządu rosyjskiego, np. zachowywał bliskie

¹⁸ Trudne było oszacowanie czy zbadanie realnego poparcia Czeczenów dla radykalnego nurtu islamu. Według niektórych badań kształtowało się ono w okolicach 10%. Tamże.

relacje z Borysem Bieriezowskim i jego osobistym ochroniarzem Aleksandrem Litwinienką¹⁹, którego początek działalności „dysydenckiej” zbiegł się w czasie z utratą wpływów przez Bieriezowskiego (Khlebnikov 2001: 275). Chaszukdzi był ważny z punktu widzenia pozyskiwania funduszy z handlu narkotykami, którego dopuszczali się džihadyści.

Jak można wywnioskować z powyższego, oprócz dostarczania doświadczonych bojowników Arabia Saudyjska była niejako promotorem wspierania separatystów czeczeńskich, Saudyjczycy zaś zazwyczaj odgrywali kluczową rolę wśród arabskich oddziałów bojowników islamskich. Sądzi się, iż to właśnie saudyjska forma džihadu miała znaczny wpływ na radykalizację religijną Czeczenów i zatarcia granicy między walką o niepodległość republiki a wojną za kalifat (Bodansky 1998).

W kontekście rozpatrywania motywacji prowadzenia wojen czeczeńskich w imię tworzenia kalifatu pojawia się kwestia współpracy czeczeńskich secesjonistów z Al-Kaidą – organizacją, która również wpisała w swój program utworzenie wręcz globalnego kalifatu. Warto przyjrzeć się i ocenić stopień współpracy między bojówkami walczącymi w republice z Al-Kaidą i jej ówczesnym przywódcą – Osamą bin Ladenem. Wielu uczonych podważa słuszność tej hipotezy (Wilhelmsen 2004; de Waal 2011; Hughes 2007: 293–311; Malashenko 2011; Cimmino 2001) i podkreśla, że sugerowanie, iż lider jednej z najbardziej znanych grup terrorystycznych świata ingerował w konflikt w Czeczenii, jest produktem propagandy rządu rosyjskiego, który pragnął tym samym pozyskać dla siebie zwolenników w kontekście kryzysu na Kaukazie Północnym. Część ośrodków zajmujących się obszarem Kaukazu zaprzecza jakimkolwiek powiązaniom bojowników czeczeńskich z Al-Kaidą. Inni natomiast utrzymują, iż Czeczeni nie otrzymywali pomocy ze strony np. pakistańskich i afgańskich terrorystów (Williams 2013) oraz że nie byli przez nich szkoleni.

Już w 1992 r. instruktorzy z Afganistanu szkolili członków Czeczeńskiego Bractwa Muzułmańskiego w kilku obozach działających na terytorium Republiki Czeczenii. Jednak pierwsze regularne kontakty z afgańskimi mudżahedinami sięgają 1994 r., kiedy delegacja czeczeńska pod przewodnictwem Szamila Basajewa spotkała się z Gulbuddinem Hekmatjarem²⁰.

¹⁹ Aleksandr Litwinienko (zm. w 2006 r.) – funkcjonariusz KGB, następnie FSB, znany na świecie jako rosyjski dysydent i krytyk prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina.

²⁰ Afgański przywódca religijny i polityk-współzałożyciel Organizacji Młodzieży Muzułmańskiej na Uniwersytecie Kabulskim. Jeden z najważniejszych beneficjentów pomocy

Wysłannikom Dudajewa udało się również wynegocjować od Afganistanu zakup stingerów²¹, które były jedną z najcenniejszych zdobytych broni przez secesjonistów. Hekmajtar obiecał także przekazać Czeczenom oddział mudżahedinów (Avioutskii 2016). Po tym, jak talibowie opanowali Kabul we wrześniu 1996 r., czeczeńscy separatyści nawiązali kontakt z nowym afgańskim rządem i Osamą bin Ladenem (Avioutskii 2016). Talibowie uznali Czeczenię za niezależne państwo. Talibski minister spraw zagranicznych Wakil Ahmed Muttawakil ogłosił, iż jego rząd będzie próbował przekonać inne kraje do nawiązania stosunków dyplomatycznych z Czeczenią, a tym samym do uznania przez społeczność międzynarodową niepodległości Republiki Iczkerii. Minister dodał, że po inauguracji czeczeńskiej ambasady w Kabulu Czeczeni mogą poprosić o wszelką pomoc. Talibowie zastrzegli także, iż nie będą oszczędzać swych sił dla tej idei i realnie pomogą secesjonistom czeczeńskim w walce o niepodległość (Avioutskii 2016). Przywódca talibów mułła Mohammed Omar ogłosił, że sytuacja w Czeczenii nie może być dłużej tolerowana przez społeczność muzułmańską i zaapelował do ONZ, a także do Organizacji Konferencji Islamskiej, by wywarły nacisk na Moskwę. Zagroził jednocześnie, iż jeśli Rosja nie zaprzestanie swojej działalności na terenie Republiki Czeczenii, spotka się z odpowiednimi konsekwencjami (Avioutskii 2016).

Zdaniem Viatcheslava Avioutskiego Osama bin Laden wspierał secesjonistów nie tylko w sensie ideologicznym. Asłan Maschadow spotykał się osobiście z liderem Al-Kaidy, m.in. w Kandaharze w Afganistanie, i prosił o pomoc w postaci najemników, broni, amunicji oraz lekarstw. W połowie marca 2000 r. (dwa tygodnie po wizycie Maschadowa w Afganistanie) Osama bin Laden odwiedził Republikę Czeczenii (Avioutskii 2016). Okazało się, iż miał on wielkie plany wobec Kaukazu Północnego, na którego podstawach chciał stworzyć zjednoczone państwo islamskie w tym regionie. Jednakże w najdalszej perspektywie (ocenił on, iż stanie się to najdalej w 2100 r.) cały świat miał przekształcić się w jedno wielkie państwo islamskie.

zachodniej dla mudżahedinów w latach 80. XX w. Uważa się go za odpowiedzialnego za rozpętanie wojny domowej w Afganistanie w 1992 r. Zwolennik fundamentalizmu muzułmańskiego.

²¹ Stinger – przenośny, ręcznie odpalany, przeciwlotniczy zestaw raketowy, naprowadzany na podczerwień (typu ziemia-powietrze), produkcji amerykańskiej.

W lutym 1998 r. bin Laden stworzył Globalny Front Dżihadu (FMDj), który ma skupiać wokół wspomnianej idei muzułmanów na całym świecie²². Siła oddziaływania tej organizacji jest bardzo istotna, a ślady jej działalności można znaleźć m.in. na Filipinach, w Kosowie, utrzymuje ona również kontakty z tadżyckimi i uzbeckimi siłami „opozycyjnymi” (Avioutskii 2016).

Siłą, która wspierała jednocześnie działalność Al-Kaidy, jak i separatystów czeczeńskich, był ISI²³. Sponsorowana przez ISI ofensywa talibów zagroziła przepływowi heroiny z Afganistanu, z zysków którego finansowano rebeliantów czeczeńskich. Pakistan interweniował więc, aby umożliwić dalszy przemyt narkotyków, a jednocześnie postanowił wykorzystać relacje między Czeczenami a talibami, aby rozszerzyć swoją siłę oddziaływania na terenie Czeczenii oraz nawiązać kontakty z elitami Iczerii. Można sądzić, iż cel ten został przez ISI osiągnięty – już w 1994 r. delegacja czeczeńska z Basajewem na czele odwiedziła sponsorowane przez ISI obozy szkoleniowe w Pakistanie (Avioutskii 2005: 225–226)²⁴ i Afganistanie w mieście Chost²⁵ – finansowany przez Hekmatjara (Bodansky 1998). W Pakistanie Czeczeni odbyli wiele spotkań z pakistańskimi osobowościami: ministrem bezpieczeństwa wewnętrznego gen. Neseerullah`em Babar`em, ministrem obrony narodowej gen. Aftab`em Shaban`em Miranim i gen. Jawidem Ashrafem z ISI. Stali się oni bardzo ważnymi orędownikami czeczeńskiego dżihadu i wojny o niepodległość. Odpowiadali oni za organizację programu szkoleniowego i zbrojeniowego dla Czeczenów w Pakistanie i Afganistanie. Generał Babar interweniował również, aby zapewnić swobodny przepływ narkotyków z doliny Helmand, leżącej w Afganistanie, jednakże ostatecznie punktem przerzutowym stało się

²² Pomoc Al-Kaidy, oprócz wspierania Czeczenii przeciwko Rosji, obejmowała m.in. bojowników w Tadżykistanie, Islamski Ruch Uzbekistanu przeciwko rządowi Karimowa czy muzułmanów w Xinjiangu przeciwko Chinom.

²³ Inter-Services Intelligence – służba specjalna Pakistanu.

²⁴ Zdaniem bin Ladena Pasztunowie należą do grupy ludzi gór, którzy nigdy nie zostali wyemancypowani, tak jak Czarnogórcy czy Czeczeni. Ponadto armia pakistańska do niedawna nie miała prawa interweniować na obszarach plemiennych. Pakistan był miejscem, które wydawało się bin Ladenowi idealne do stworzenia pierwszego ogniw kalifatu.

²⁵ W obozie w Chost szkolili się również bojownicy uzbecki i tadżyccy, którzy mieli zostać tam przygotowani do wojny partyzanckiej i eksportu rewolucji islamskiej na terenie swych ojczyzn.

lotnisko w pobliżu Chitralu. Za pomoc w przemyśle narkotyków i broni odpowiadał szef ISI gen. Hamid Gulen (Bodansky 1998).

Działalność Al-Kaidy w kontekście rozpatrywania stopnia oddziaływania Arabii Saudyjskiej na niniejszy konflikt jest zasadna ze względu na fakt, iż Saudyjczycy stanowią większość pod względem przynależności narodowej wśród bojowników najważniejszych radykalnych organizacji wspomnianych w artykule, jak również – samo powstanie Al-Kaidy jest owocem złożonych stosunków między USA i Arabią Saudyjską (BBC).

O ile propaganda turecka głosiła ideę jednego wielkiego narodu tureckiego i muzułmańskiego, który miałby zamieszkiwać „Wielki Turan”, o tyle saudyjska proponowała wyłącznie koncepcję „narodu muzułmańskiego”, która była znacznie szerszym pojęciem. Jednakże mogło to wzbudzać większy opór wśród cywilów czeczeńskich – mimo pomocy materialnej – ze względu na nietolerancję fundamentalistów islamskich wobec elementów adatu, które są bardzo istotną częścią islamu północnokaukaskiego.

3. Iran wobec konfliktu czeczeńskiego

Iran, mimo niełatwych relacji z Imperium Rosyjskim, a później – ze Związkiem Radzieckim, który w trakcie wojny iracko-irańskiej wspierał Irak, z powodu izolacji międzynarodowej, deklarował postawę neutralną wobec konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego. Państwo to przyjęło pewną liczbę uchodźców czeczeńskich, lecz według większości badaczy ograniczało swoją krytykę wobec działań armii rosyjskiej w republice (Avioutskii 2016).

Neutralność Iranu – w praktyce jedynie deklaratywna – oraz powstrzymanie innych państw muzułmańskich, np. w ramach Organizacji Konferencji Islamskiej, od omawiania kwestii czeczeńskiej spowodowała, iż czeczeński prezydent Zelimchan Jandarbijew oskarżył rząd w Teheranie o „zdradę interesów świata muzułmańskiego” (Avioutskii 2016). Podkreślał on również, iż każdy kraj muzułmański jest zobowiązany do wspierania niepodległości Czeczenii-Iczkerii (Avioutskii 2016). Reakcja Teheranu była bardzo umiarkowana, gdyż wyrażała jedynie „żał i niepokój” z powodu sytuacji w Czeczenii, kiedy siły federalne rozpoczęły szturm Groznego. Podobnie wypowiadał się prezydent Iranu Ali Akbar Haszemi

Rafsandżani, który stwierdził, że działanie armii federalnej było szkodliwe dla stosunków Rosji z krajami islamskimi, a także stały się iskrą, która rozpałała „ogień zemsty” (Avioutskii 2016). Również wiceminister spraw zagranicznych Iranu Abbas Maleki mówiąc o rozwoju starć rosyjsko-czeczeńskich, stwierdził jedynie, iż „wojna jest tragiczna zaś sytuację należy uregulować za pomocą środków pokojowych” (Avioutskii 2016). Iran wypowiedział się oficjalnie, iż wojna czeczeńska jest sprawą wewnętrzną Federacji Rosyjskiej, tym samym uznawał oficjalnie Czechenię jako podmiot Rosji (Avioutskii 2016).

Skonfliktowany ze Stanami Zjednoczonymi i Izraelem Iran potrzebował dogodnego partnera dla zakupu broni i technologii wojskowej (Prifti 2017: 164–165). Rząd irański zwrócił się w tej sprawie do Rosji, tym samym odciągnął od siebie wszelkie podejrzenia Moskwy pod względem wspierania przez Teheran bojowników czeczeńskich. Dodatkowo postawa Iranu okazała się korzystna w kontekście bezpieczeństwa Rosji w obszarze Morza Kaspijskiego. Sprzyjała ona bowiem zachowaniu przez Federację Rosyjską minimum kontroli w tamtym czasie nad jego bogactwami i starciu interesów z wcześniej wymienionymi państwami. Morze Kaspijskie ma również niebagatelne znaczenie dla bezpieczeństwa geopolitycznego Iranu. Z punktu widzenia tego państwa nieuregulowany status prawno-międzynarodowy tego akwenu jest korzystny.

Teoretycznie korzystna z punktu widzenia obu państw byłaby dodatkowa kooperacja z szyickim Azerbejdżanem, jednakże wówczas była (i obecnie nadal jest) to koncepcja trudna w realizacji²⁶. Siła przyciągania sojuszu północnoatlantyckiego oraz współudział Baku w pozyskiwaniu środków – głównie z handlu narkotykami i „krwawymi” diamentami – dla secesjonistów czeczeńskich powodowała, iż współpraca na linii Teheran – Baku – Moskwa pozostawała jedynie w sferze hipotez.

Iran był również zainteresowany współpracą z Federacją Rosyjską przeciw talibom, którzy dopuścili się m.in. zamachu na irańskich dyplomatów w 1998 r. w Mazar-i Szarif w Afganistanie (Roy 2007: 32). Oba państwa

²⁶ Wówczas – podobnie jak obecnie – wymagałoby to rozwiązania przede wszystkim kwestii konfliktu w Górskim Karabachu w taki sposób, aby jednocześnie nie godziło to w interesy sojuszniczej względem Federacji Rosyjskiej Armenii. Z punktu widzenia Iranu kwestią drażliwą jest status mniejszości azerbejdżańskiej w Iranie, która stanowi aż 24% ludności państwa.

uznały za ważne przeciwdziałanie fundamentalizmowi islamskiemu i konieczność walki z przemytem narkotyków na ich terytoriach.

Jednakże istnieją pewne przesłanki, aby sądzić, iż – wbrew przeważającym w świecie naukowym opiniom – owa neutralność Teheranu była w pewnym stopniu nieszczera. W 1994 r. Zbrojny Ruch Islamski (Armed Islamic Movement), sponsorowany przez Iran i Sudan, przyłączył się do czeczeńskiego dżihadu. Dowódcy ruchu wyjechali do Groznego i koordynowali swoje działania z władzami w Teheranie, Chartumie i Islamabadzie (Bodansky 1998). Również Hezbollah – mimo deklarowanej przez Liban neutralności – wykazywał się aktywnością we wspieraniu bojowników czeczeńskich oraz wspólnie z mniejszością palestyńską tworzył w Libanie swego rodzaju grupę lobbingową dla niepodległości Czeczenii (Avioutskaa 2016). Także część dostarczanej bojownikom broni była przemykana z Iranu przez Azerbejdżan i Dagestan (Bodansky 1998). Pomoc obejmowała również wsparcie finansowe (Specter 1996). Wywiad irański miał wyszkolić ok. 600 mudżahedinów (głównie Afgańczyków i Czeczenów) w Sudanie pod koniec 1995 r. (Bodansky 1998) Baza szkoleniowa została w 1995 r. przeniesiona z Heratu do miasta Gorgan w Iranie. Szkolenia odbywały się pod auspicjami irańskich sił specjalnych Al-Kuds²⁷. Kilkuset czeczeńskich ochotników zostało również wysłanych do Doliny Bekaa w Libanie, gdzie przechodzili oni sześciomiesięczne kursy przygotowawcze prowadzone przez irańskich instruktorów Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej²⁸.

Iran zaryzykował skonfliktowanie się ze światem islamu także poprzez faktyczną działalność polegającą na powstrzymaniu pozostałych państw muzułmańskich od omawiania kwestii czeczeńskiej na rozmaitych forach. Z perspektywy Teheranu w tamtym momencie ważniejsze było zapewnienie sobie bezpieczeństwa, opartego na sojuszu z Rosją, niż solidarność muzułmańska, szczególnie przez wzgląd na dominację sunnitów wśród jednoczących się wówczas państw Bliskiego Wschodu. Należy

²⁷ „Święte Oddziały” – elitarna jednostka specjalna w strukturze irańskiego Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej podlegająca bezpośrednio irańskiemu Najwyższemu Przywódcy. Odpowiada za organizowanie, szkolenie i zaopatrywanie islamskich organizacji współpracujących z rządem irańskim poza granicami Iranu.

²⁸ Jedną z dwóch gałęzi irańskich sił zbrojnych obok Armii Islamskiej Republiki Iranu. Według irańskiej konstytucji Korpus odpowiedzialny jest za obronę rewolucji islamskiej i jej osiągnięć.

jednakże uwzględnić, iż Iran prawdopodobnie tylko pozornie pozostawał neutralny wobec konfliktu rosyjsko-czeczeńskiego.

Podsumowanie

Omówione wyżej zagadnienia są zaledwie niewielką częścią całości skomplikowanej sieci powiązań między państwami świata islamu – ze szczególnym uwzględnieniem tych, zaliczanych do mocarstw regionalnych, które aktywizowały się w czasie trwania wojen czeczeńskich. Ze względów objętościowych oraz złożoność tematu pominięto m.in. wątki związane z oddziaływaniem Pakistanu na rozwój konfliktu czeczeńskiego (Bodansky 1998)²⁹. Jak wynika z artykułu, często ich interesy były w tym względzie wspólne, bliskość kulturowa i geograficzna zaś pozwalała na wysoki stopień współpracy. Należy jednakże pamiętać, iż przy rozpatrywaniu udziału wymienionych państw muzułmańskich w wojnach rosyjsko-czeczeńskich najistotniejszy jest aspekt budowy wielkiego kalifatu, a nie niepodległość samej Czeczenii. Radykalizacja religijna Czeczenów przeraziła w pewnym momencie nawet samego Maschadowa (Wilhelmsen 2004), który dostrzegł, iż walka o suwerenność zamieniła się – dzięki dżihadystom – w walkę o fundamentalizm islamski, którego idea jest w istocie obca kulturowo samemu narodowi czeczeńskiemu. Można pokusić się o stwierdzenie, iż w dużej mierze sytuacja wymknęła się spod kontroli samym czeczeńskim secesjonistom. Obok wsparcia finansowego i pomocy w zdobyciu broni oraz wiedzy militarnej dokonała się swego rodzaju transformacja dużej części społeczeństwa czeczeńskiego, spotęgowana

²⁹ W obozach m.in. w Markaz-i-Dawar w Pakistanie – szkolono w zakresie sabotażu i wojny partyzanckiej kilku starannie wybranych Czeczenów. Żeby przyspieszyć proces, również agenci wywiadu ISI zjawili się w Czeczenii, aby wraz z uprzednio wyszkolonymi Czeczenami zorganizować mieszane oddziały bojowe. Agenci pakistańscy byli ludźmi z dużym doświadczeniem wojennym, przede wszystkim pochodzącym z okresu wojny w Afganistanie, gdzie zasilali szeregi mudżahedinów. Owe pakistańsko-czeczeńskie oddziały – zdaniem Y. Bodansky’ego były kontrolowane przez Pakistańczyków w republice do tego stopnia, iż utrzymywały one komunikację radiową z kwaterą główną w Pakistanie. Mudżahedini podkreślali, że „przybywają na Kaukaz, aby przyłączyć się do swych braci w walce z agresorem rosyjskim, który podporządkował sobie Muzułmański Kaukaz pod prawosławną władzą”.

trudnym wojennym doświadczeniem. Dostrzegli ten problem również duchowni suficy w Czeczenii, którzy – tak jak już miało to miejsce w dobie wielkiej wojny kaukaskiej – zaczęli przechodzić na pozycje ugodowe względem centrum federalnego. Zagrożenie, jakie stanowili nowi salaficy dżihadyści dla sufizmu, spowodowało w gronie duchownych reakcję obronną (Dobaev, Ponedelkov, Gadzhibekov 2014). Islamscy fundamentaliści stali się wrogami tradycyjnych czeczeńskich elit muzulmańskich. Jednym z bardziej aktywnych stał się mufti Achmat Kadyrow, który uczestniczył w działaniach wojennych przeciwko armii rosyjskiej, lecz dostrzegłszy radykalizację oraz wyczerpanie narodu czeczeńskiego wojną, postanowił uczestniczyć w normalizacji relacji z rządem Federacji Rosyjskiej.

Należy jednocześnie zdawać sobie sprawę z szerokości zasięgu diaspory czeczeńskiej uczestniczącej w rozmaitych organizacjach terrorystycznych na całym świecie. Oprócz powiązań z talibami i Al-Kaidą znanym faktem jest obecność Czeczenów w Islamskim Ruchu Uzbekistanu (Avioutskii 2005: 269–270) czy ISIS (Paraszczuk 2018). Kombatanci rosyjscy wojen czeczeńskich znaleźli natomiast zatrudnienie i są doceniani np. w Siłach Zbrojnych Izraela (Harel 2003).

Nawiązując do początkowych założeń artykułu, należy dostrzec, iż problem radykalizacji religijnej Czeczenów, wstępowania ich do organizacji terrorystycznych oraz oddziaływanie państw świata islamu na islamskie republiki Federacji Rosyjskiej były czynnikami istotnie wpływającymi na rozwój wydarzeń okresu wojen czeczeńskich. Wciąż są one jednym z problemów, którym muszą stawiać czoło federalne służby specjalne. Sam konflikt nie należał zatem do wewnętrznych *sensu stricto*, jego znaczenie zaś można zaliczyć do tych o zasięgu międzynarodowym.

Sami Czeczeni są szczególnie cenieni jako żołnierze i wojownicy ze względu na swój niezłomny charakter, żołnierskie posłuszeństwo oraz umiejętności z zakresu zwiadu górskiego. Niestety ich niewątpliwe zalety wykorzystywane są przez skrajne ugrupowania muzulmańskie i rządy państw chcących realizować swoje imperialistyczne cele.

Rządy Ramzana Kadyrowa są wprawdzie ukierunkowane na zwalczanie salafizmu na obszarze Republiki Czeczenii, część z radykałów opuściła też teren Federacji Rosyjskiej i emigrowała do państw Europy Zachodniej, gdzie stanowi potencjalne zagrożenie dla swoich nowych ojczyzn. Jednakże ich zasadniczym celem jest utworzenie światowego kalifatu, którego jedną z części składowych byłaby Czeczenia, zatem z pewnością nie ustaną w swych wysiłkach.

Bibliografia

- Avioutskaa, V. (2016), *Globalisation du conflit tchétchène*, <http://www.academiedegeopolitiqueparis.com/globalisation-du-conflit-tchetchene/> (24.04.2019).
- Batal Al-Shishani, M. (2012), *The Rise and Fall of Arab Fighters in Chechnya*, [w:] G. Howard (red.), *Volatile Borderland. Russia and the North Caucasus*, (Washington: Jamestown Foundation): 265.
- Bodansky, Y. (1998), *Chechnya – The Mujahedin Factor*, http://www.freeman.org/m_online/bodansky/chechnya.htm#N_1_ (07.02.2019).
- Brody, M. (2005), *The chechen diaspora in Turkey*, <https://jamestown.org/program/the-chechen-diaspora-in-turkey-2/> (07.02.2019).
- Cimmino, M. (2011), *After Osama bin Laden : a view from Moscow*, <https://carnegie.ru/2011/05/27/after-osama-bin-laden-view-from-moscow-pub-44374> (10.02.2019).
- Danecki, J. (1997), *Podstawowe wiadomości o islamie*, (Warszawa: Wydawnictwo DIALOG): 211.
- Dobaev, I., F. Ponedelkov, R. Gadzhibekov (2014), *Printsiipy i posledstviia raskola musulmanskoj elity*, [w:] T. Bodio (red.), *Kaukaz Północny: elity władzy i życie polityczne*, (Warszawa: Aspra).
- Donaldson, R., J. Noguee, V. Nadkarni (2014), *The foreign policy of Russia. Changing systems, enduring interests* (New York: Routledge): 308.
- Harel, A. (2003), *Chechnya Veterans Serve as IDF Snipers*, <https://www.haaretz.com/1.4686587> (28.04.2019).
- Hughes, J. (07.2007), *The Chechnya Conflict: Freedom Fighters or Terrorists?*, „Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization” 15: 293–311.
- Kaliszewska, I. (2016), *Za Putina i za szarijat. Dagestańscy muzułmanie o Rosji i państwie islamskim*, (Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego): 85–86.
- Kinzer, S. (1996), *Tirade by Qaddafi Stuns Turkey’s Premier*, <https://www.nytimes.com/1996/10/09/world/tirade-by-qaddafi-stuns-turkey-s-premier.html> (09.07.2019).
- Landowski, Z. (2010), *Sufizm*, (Warszawa: Wydawnictwo TRIO).
- Malashenko, A. (2011), *Bin Laden Is Dead – the Jihad Lives On*, <https://carnegie.ru/publications/?fa=43839> (10.02.2019).
- Na tropie Al-Kaidy*, http://www.bbc.co.uk/polish/special_020912_alqaeda/places_saudi.shtml (15.09.2020).
- Paraszczuk, J. (2019), *Chechens in Syria*, <http://www.chechensinsyria.com/?author=3>, (12.09.2019).
- Prifti, B. (2017), *US Foreign Policy in the Middle East: The Case for Continuity* (Cham: Palgrave Macmillan): 164–165.
- Roy, O. (2007), *L’impact de la révolution iranienne au Moyen-Orient*, [w:] S. Mervin (red.), *Les mondes chiïtes et l’Iran*, (Paris–Beyrouth).

- Said, E. (2003), *Orientalizm*, (Poznań: Zysk i S-ka).
- Specter, M. (1996), *In War-Ravaged Chechnya, Russia's Presence Is Fading*, <https://www.nytimes.com/1996/11/01/world/in-war-ravaged-chechnya-russia-s-presence-is-fading.html> (02.07.2019).
- Tourmarkine, A. (04-06.1996), *La diaspora „Tcherkesse” en Turquie*, „Hérodote” 81.
- deWaal, T. (2011), *Chechen I Used to Know*, <https://carnegieeurope.eu/2011/04/19/chechens-i-used-to-know-pub-43674> (10.02.2019).
- Vatchagaev, M. (20.04.2005), *The Role of the Sufism in Chechen Resistance*, „Chechnya Weekly” 16.
- Vatchagaev, M. (2012) *The Chechen Resistance. Yesterday, Today and Tomorrow*, [w:] G. Howard (red.), *Volatile Borderland. Russia and the North Caucasus*, (Washington: Jamestown Foundation): 208.
- Wilhelmsen, J. (2004), *When Separatists Became Islamists: The Case of Chechnya*, Farsvrest Farsknings Institute (FFI/RAPORT), (Kjeller: Norwegian Defense Research Establishment): 29.
- Williams, B.G. (2005), *Turkish volunteers in Chechnya*, <https://jamestown.org/program/turkish-volunteers-in-chechnya-2/> (08.02.2019).
- Williams, B.G. (2013), *Shattering the al-Qaeda-Chechen Myth*, <https://jamestown.org/program/shattering-the-al-qaeda-chechen-myth/> (10.02.2019).
- Воронцова, Л. М., С.Б. Филатов, Д.Е. Фурман (1994), *Религия и политика в современном массовом сознании, Религия и политика в посткоммунистической России*, <http://ecsocman.hse.ru/data/710/892/1216/016Vorontsova.pdf> (14.08.2019).
- Малашенко, А., Д. Тренин (2002), *Время Юга - Россия в Чечне, Чечня в России*, (Moskwa: Московский Центр Карнеги): 202.
- Мркгычян, А. (2003), *Пантюркизм в геостратегии Турции на Кавказе как глобальная проблема современных международных отношений (политологический анализ)*, <http://cheloveknauka.com/pantyurkizm-v-geostrategii-turtsii-na-kavkaze-kak-globalnaya-problema-sovremennyh-mezhdunarodnyh-otnosheniy> (07.02.2019).
- О ситуации в Чечне* (1994), „Российские Вести”.
- Хлебников, П. (2001), *Крестный отец Кремля Борис Березовский или история разглабления России*, (Moskwa: Детектив-Пресс): 275.

